

A KOLOKOL ÉS AZ OROSZ JOBBÁGYFELSZABADÍTÁS

Az 1847 januárjában Oroszországot családjával együtt elhagyó Herzen 1849 elején véglegesen az emigráció mellett döntött. Ezt az elhatározását az „Isten Önökkel!” c. levelében (1849. március 1.) részben az oroszországi reakció erősödésével magyarázta, másrészt viszont úgy látta, Oroszországért, annak jövőjéért így tehet többet, azáltal is, hogy a másik, az igazi Oroszországgal ismerteti meg Európát. Ezt az önként vállalt feladatot leveleiben, cikkeiben (pl.: „Oroszország”, 1849.), illetve főként az 1851-ben francia nyelven megjelent „A forradalmi eszmék fejlődése Oroszországban” c. művében igyekezett is teljesíteni. Dédelgetett tervét, a cenzúramentes, szabad orosz sajtót a kontinensen nem tudta megvalósítani. Londonba érkezése (1852. augusztus 26.) után — hosszú, nehéz munkával, a lengyel emigráció segítségével — az álom valóra válhatott.

Már a szabad orosz nyomda első termékei („György nap! György nap! Az orosz nemességhez”, 1853. július; „A megkeresztelt tulajdon”, 1853. augusztus) is azt mutatják, hogy Herzen a jobbágykérdés megoldását a korabeli Oroszország legsürgetőbb feladatának tekintette. Hasonló hangsúlyt kapott e problémakör az 1855-től, évente kétszer-háromszor megjelenő almanach, a „Poljarnaja Zvezda” (Sarkcsillag) lapjain is.

Az oroszországi belpolitikai élet pezsdülése, az események felgyorsulása, a szabad orosz nyomda termékei iránt fokozódó érdeklődés arra ösztönözte Herzent és az 1856. április 9-én Londonba érkezett jeles költőt és hű barátot, Ny. P. Ogarjovot, hogy egy gyakrabban megjelenő lapot indítsanak. Így született meg a „Kolokol” (Harang), a Poljarnaja Zvezda mellékleteként (1857–61 között ez alcímként is szerepelt), mely 1857–1858. február között havonta egyszer, majd kétszer (a hó első napján és 15-én), a későbbiekben még arra is volt példa, hogy a folyóirat hetente jelent meg.

A Kolokol első száma 1857. július 1-én látott napvilágot. Már ez is jelezte, hogy a folyóirat hasábjain folytatódni fog — a jobbágykérdést illetően is — a Szabad orosz nyomda, a Poljarnaja Zvezda vonala. Az indítószám Herzen által írt Előszava voltaképpen megismételte az előbbi folyóirat programját, röviden, jelszószerűen követelve a cenzúra eltörlését, a jobbágyfelszabadítást, a testi fenyegetés megtiltását.

A Kolokol 1857-es és 1858 első hónapjaiban megjelent számai nem tartalmaztak részletes saját tervezetet, illetve a felszabadítást előkészítő bizottságok ismertté vált tervezeteinek mély elemzését sem adták. Pedig Herzennek, Ogarjovnak ekkorra már volt kidolgozott elképzelése e kérdést illetően.

Ismeretes, hogy Herzen az ún. orosz szocializmus elméletét megközelítően 1849–1855 között fejlesztette ki. Ennek kialakítása kapcsolatos a Nyugat-Európa forradalmiságának megszűnéséről vallott nézetével is, de éppúgy vannak szlavofil gyökerei, mint a narodnyikizmus felé mutató jegyei. Az emberiség jövőjének zálogát Amerikában és Oroszországban — később már csak az utóbbiban — látta, amely elkerülheti a kapitalista fejlődést, s az obszcina, az orosz paraszt lévén megvalósíthatja a szocializmust. A jobbágyfelszabadítás voltaképpen az orosz szocializmushoz vezető út elengedhetetlen feltétele, természetesen abban az esetben, ha földdel együtt történik a felszabadítás, s a föld a közösség, az obszcina tulajdonába kerül. A hogyan tekintve (felülről jövő kezde-

ményezés vagy alulról elindított erőszakos mozgalom?) Herzen az első megoldás híve volt, a nemességgel igyekezett beláttatni: jobb, ha ők teszik meg az elkerülhetetlen lépést, mintsem a jobbágyok „fogjanak fejszét”, s valamiféle „Pugacsov-felkelés” vigye döntésre az ügyet. Igaz ugyan, hogy a György nap! c. cikkben nem zárkózott el az alulról jövő mozgalomtól sem, mert úgy vélte „... ha a jobbágyfelszabadítást nem lehet másképpen elérni, akkor ez az út sem drága. A szörnyű bűnök rettenetes következményeket vonnak maguk után”¹; ezt azonban — joggal feltételezhetjük — a nemesség ijesztésének szánta.

Az 1857. november 20-án a három litván kormányzóság vezetőihez, valamint 1857. december 5-én a pétervári főkormányzóhoz intézett uralkodói leiratot Herzenék nem csupán fontos kezdeményezésnek tekintették, hanem beilleszhetőnek tartották elképzeléseikbe is. Úgy látták, a leirat a jobbágyok által eddig művelt földet paraszti használatba szánja, a ház, a házhely (udvar, veteményeskert, kenderföld) megváltható, a szántóföld földesúri tulajdon marad ugyan, de a paraszt használati jogot kap.

A fentiek értelmében érthető, hogy az első hónapokban nem a részletekről esett szó, hanem a Kolokol a kérdés felvetésének fontosságát, az elodázhatalanság tudatosítását tűzte ki célul.² S mivel a kezdeményezés az uralkodótól indult, tehát a felülről jövő, békes megvalósítás reménye csillant fel, a Kolokol elfogadta, üdvözölte ezen lépéseket.

A folyóirat ilyen jellegű megnyilatkozásai közül legjellemzőbb a 9. számban (1858. február 15.) megjelent „Három év múlva” Iszkander aláírással (Herzen írta alá így írásait!) megjelent cikk. (A cím I. Miklós három évvel ezelőtti halálára utal.) Az írás kiemelt, ritkítással szedett „*Győztél, Galileai!*” kezdő mondata megadta a cikk alaptónusát. (A hagyomány szerint Julianus Apostata, római császár (361—363), keresztény hitét elhagyva e vallás üldözőjévé vált, de halála előtt — beismerve politikájának eredménytelenségét — e szavakkal távozott az élők sorából.) Herzen felidézte II. Sándor trónra lépését, a reményt, a bizakodást, melyeket az uralkodóhoz címzett leveleiből ismerhetünk. Most úgy látta az elvárás nem volt alaptalan, a cár „Velünk együtt munkálkodik — a szép jövőért”; „II. Sándor nevét megőrzi a történelem”; „A jobbágyfelszabadítás elindítása az ő nevéhez fűződik, a jövő nemzedékei ezt nem fogják elfelejteni”.³ Az írásból az is kiderül, Herzen ekkor úgy látta, az uralkodó, a kormányzat tervei találkoztak a közvéleménnyel, együtt léphetnek fel a jobbágyfelszabadítást akadályozó erők ellen. Ebből vonta le a következtetést: nincs szükség erőszakra semmilyen formában. A reformot ellenző földbirtokosok mit tehetnek „... ha a hatalom és a szabadság, a művelt kisebbség és az egész nép, a cári akarat és a közvélemény ellenük van”⁴

Az uralkodóhoz címzett levelek s a fenti bizakodás, a felülről jövő megvalósítás reménye alapján szokás Herzen liberális illúzióiról beszélni. Anélkül, hogy e keretek között ennek eldöntésére vállalkozhatnánk, joggal vethető fel néhány kérdés: Mennyire ítélhető el ezért a Kolokol szerkesztősége? Kítől mástól várhatták a megoldást, hiszen az uralkodót, a józanabban gondolkodó földbirtokosokat is — valamilyen formában — a változtatás gondolata foglalkoztatta? Az első lépések kelthettek olyan hatást, hogy komolyan is gondolják?! Ha a nemesség egészéhez kapcsolódik ez az illúzió, az természetesen elgondolkodtató: az ő lelkiismeretükre apellálni, azt kívánni, hogy itt van az alkalom a „bűnös apák” tetteit jóvátenni, ez valóban naivitás, bár bizonyos taktikai szempontok Herzen részéről nem zárhatóak ki. Arra is figyelmet kell fordítanunk, hogy ugyanezen írásában Herzen azt is egyértelműen kifejtette — a dicshimnuszok mellett —, hogy az uralkodó nem állhat meg ennél a pontnál, a közeledés a Kolokol részéről csak addig le-

het meg, amíg reményt látnak a folytatásra: „... mi azzal megyünk *aki felszabadít*, csak addig *amíg felszabadít*”.⁵

A Kolokol ezen időben e témával kapcsolatos írásaiban szembetűnő az is, hogy kíméletlenül elítélte az uralkodó, a kormányzat szándékát akadályozó földbirtokosokat. E vonal méginkább felerősödött, amikor otthonról olyan híreket kaptak, miszerint egyes földesurak arra kényszerítik jobbágyaikat, hogy elhagyva földjüket, házukat rosszabb minőségű földekre kénytelenek költözni. Az erőszakos áttelepítések többször visszatérő téma a folyóiratban (Ld.: 17. sz., 1858. június 15.; 23—24. sz.; 1858. szeptember 15.; 28. sz., 1858. november 15.; 30—31. sz., 1858. december 15.). Az ilyen híreket tartalmazó, közzétett levelekhez írt szerkesztőségi kommentárok a kormányzat figyelmébe ajánlják ezeket, felszólítva a cárt a földesurak szigorú megbüntetésére. Ugyanígyen felháborodással írtak azokról a földbirtokosokról is, akik a hivatalos tervszel szembeszegülve, nemhogy földet, de még a házhelyet sem akarták a parasztnak adni. Mivel ez ellentétes a kormányzati szándékkal, szigorú példastatuálást sürgettek az uralkodó részéről.⁶

1958 márciusától—áprilisától kezdődően újabb tendenciára figyelhetünk fel témánkat illetően. Egyre gyakoribbá vált a Kolokolban a szerkesztőséghez eljuttatott, a kormányzat tervezetét vagy a szerkesztők álláspontját kritizáló, vitató vélemények, levelek. Ellen-tervezetek közlése. A 13. számban (1858. április 15.) egy ismeretlen levélíró az 1857. december 5-i cári leiratot elemezve kifejtette elégedetlenségét, követelve, hogy minden földet, amivel rendelkezik, kapjon meg a paraszt, a személyes szabadság pedig ne kötődjön semmilyen feltételhez. Herzenék örömmel közölték ezt az írást. megjegyezve: „... a levéllel tökéletesen egyetértünk...”⁷

A Kolokol 19. és 20. számai (1858. július 15., ill. 1858. augusztus 1.) a reformot akadályozó földbirtokosok lépéseit elítélő leveleket közölt. A folyóirat szerkesztőinek álláspontját bíráló, radikálisabb körökből jött vélemények is közlésre kerültek. Úgy tűnik, hogy — legalábbis ekkor még — az illúziókat megkérdőjelező, az alulról jövő út perspektívájának nagyobb hangsúlyt követelő, forradalmi demokrata nézetek (pl.: 23—24. számok, 1858. szeptember 15.; 28. szám, 1858. november 15.) nem találtak egyértelmű támogatásra. Ezt bizonyítja az utóbbi számban olvasható rövid megjegyzés: „... nem mindenben értünk egyet a levél írójával.”⁸

A Kolokol e vonalába, s időben is periódusába illeszkedik az Ogarjov által kidolgozott tervezet. (14. szám, 1858. május 1.) Ez a kormányzat tervének bírálatát tartalmazta, kiemelve a határozatlanságot, sürgetve a fogalmak mögötti tartalom konkretizálását, és a jobbágyképviseletet az előkészítő bizottságok munkájában, mert enélkül a jobbágyok érdekeit senki nem képviseli, s így „... a rabság új változata...” jön el. Teljesen magától értetődőnek tartja a földdel együtt történő felszabadítást (amit a jobbágyok de facto birtokolnak; ahol laknak, amelyet megművelnek maguknak), úgy véli, „a föld nélkül történő felszabadítás nem állhat a kormányzat szándékában, mert ez teljesen ellentmond az orosz népi léleknek, ... s mert a kormány nem akarhatja a proletariátus kialakulását...” „A földdel együtt történő felszabadítás Oroszországot ... gazdaggá teszi.”⁹

Az eddig elmondottak fő vonásaiban összecsengenek a már említett herzeni elképzeléssel, s a felszabadítás e tervezet szerint is egy lépés az obszcina-szocializmus, a kapitalista fejlődés elkerülése felé. Lényeges új elem viszont Ogarjovnál (akiről köztudott, hogy gazdasági kérdésekben jártasabb volt, a falu életét jobban ismerte Herzennél, s mivel 1856-ban, kilenc évvel később hagyta el Oroszországot, benyomásai, ismeretei közvetlenebbek, frissebbek voltak): a földdel való felszabadítás megváltással lehetséges, s

tőke híján ennek fedezetül maga a föld szolgálhat. Bonyolult számítások (hány gyeszjatyina, amit a parasztek megkapnak, mennyi marad a földesúrnál, mennyit érnek ezek a földek stb.) eredményeként úgy találta, hogy az állam egy hitelintézetben (opekunszkij szovet) keresztül lelként 70 rubelt ad váltóban a birtokosnak, a föld zálogba kerül, a parasztek 37 év alatt kifizeti az árat, az említett tanács visszaváltja a kamatozó értékpapírt. A földesúrnak megmaradt föld letétbe kerül e tanácshoz, értékének két harmadát váltóban megkapja a birtokos, s 37 év alatt ez is visszatérül. A váltók assignataként forgalomba kerülnek, a föld szabad forgalomba kerül, lesznek majd, akik pénzüket földvásárlásra szeretnék fordítani. Az elképzelésekkel a földbirtokosok többsége is egyet kell értsen, hiszen távlatban ez gazdagodásukhoz vezet.¹⁰ Kiemelendő még, hogy a cselédek, szolgálók (hogy ne váljanak nincstelenné, proletárrá) földet kapnak (aminek fejében a földesúr szintén váltóhoz jut), és tulajdonjogi vonatkozásban ők is az obscsinához soroltatnának, bár folytathatják eddigi mesterségüket, tevékenységüket.

A Kolokol 18. számában, mely a megjelenéstől eltelt egy év mérlegét vonta meg a jobbgyékérdés tekintetében, Herzen nagyobb cikket szentelt e témának. („1858. július 1.”) Értékelve a tényt, valami elkezdődött!, úgy ítélte meg, nincs lényeges előrelépés, „II. Sándor nem váltotta be a reményeket..., letért a jelzett útról...”¹¹ Összevetette I. Péter és II. Sándor korát, a megoldandó feladatokat, és azt a következtetést vonta le, hogy Péternek nehezebb dolga volt, sokak meg nem értésével, ellenállásával találta magát szemben, viszont Sándor „... reformjait az egész nép támogatja...”¹² — a nemesség rosszatakáró csoportja kivételével.

Ismételten az ún. liberális illúzióknál vagyunk, de amíg a korábban említett esetekben feltehetjük a kérdést: várható-e a Kolokol szerkesztősége mástól kezdeményezést. létezett-e olyan erő, amely — az elképzelések szerint, erőszak nélkül — véghezviheti e nagy horderejű kérdés megvalósítását?, most kétségbe kell vonnunk; helyesen látta-e Herzen az együttakarást, az együttmenetelést? Igaz-e, hogy „A cár kezét próbál nyújtani a népnek, a nép igyekszik azt elfogadni, de Panyin és kompaniája ezt nem teszi lehetővé.”¹³? Feltehetően még mindig szerepet játszott az a taktika is, hogy a cárt meg kell győzni: így és csak így találhat megoldást, vagyis szabaduljon meg az akadályt jelentő tanácsadóktól, lépjen tovább a felszabadítás, a társadalmi reformok (sajtószabadság, bíraskodás stb.) útján. Ha így lesz, a Kolokol támogatja, „... de ha meghátrál..., *mi más úton fogunk menni.*”¹⁴, ami azt jelenti, hogy — híven a cikk epigráfjához (Vivos voco!) — az orosz társadalom minden rétegéhez fordulnak.

Az előbbivel sok rokon vonást mutat „Az 1860-as év” c. cikk, mely a 60. számban (1860. január 1.) került közlésre. Előzményeként megemlítendő, hogy Herzenék külföldön is jól érzékelték az 1859 őszétől felerősödött földesúri reakciót. Feljegyzések, beadványok születtek, melyek a hivatalos elképzeléseket bírálták (ma azt mondanánk: jobbról), követelve a földnélküli felszabadítást. Az írás célja most sem több: eltántorítani az uralkodót a nagy tettet akadályozó nemesektől (Panyin, Muravjov, Orlov, Gorcsakov, Muhanov, Tyimasov stb.), s akkor lehetővé válik a Kolokol sokat emlegetett minimális programjának megvalósítása. S elhangzott még a bizakodás talán utolsó kiáltása, ami egyben figyelmeztetés is volt: „Ófelsége, ébredjen fel, az új év új évtizedet nyit, amely, lehetséges, az ön nevét fogja viselni; de nem lehet egy és ugyanazon kézzel felszabadítóként beírnia nevét a történelembe, és ostoba parancsokat aláírnia a szó szabadsága és az ifjúság ellen.”¹⁵ (Az utóbbi utalás harkovi, kazányi egyetemisták kizárására!) „Az 1860-as év” c. cikk egyezkedésre hajló hangneme, tartalmi vonatkozásai felerősítettek egy helyenként-időnként már korábban fellelhető polémiát.

Máig kiderítetlen szerző („Egy orosz ember” aláírással „Vidéki levél” címmel) írást juttatott el a Kolokolhoz, melyben radikálisabb irányvonalat, a liberálisokkal, a liberális illúziókkal való szakítást, a parasztforradalom propagálását követelte a laptól. (Ebből kiviláglik, hogy a levél írója a Csernisevszkij-körhöz állt közel!) Herzen a levelet a Kolokol 64. számában (1860. március 1.) egy általa írott előszóval közölte, melyben az egységet hangsúlyozva (liberálisok, forradalmi demokraták és a szerkesztők között) elutasította a fenti követeléseket. Aláhúzta, a forradalmi demokratákkal „...nem az elvben, hanem az eszközökben, nem a lényegben, hanem a megvalósítás módjában vagyunk más véleményen...”, tehát „*Fejszére, az elnyomottak, üldözöttek ezen ultima ratio-jára mindaddig nem szólítunk fel, míg egyetlen esély, remény mutatkozik a megoldásra fejsze nélkül*”.¹⁶ Herzen itt ismét felidézte 1789, méginkább 1848 keserű tapasztalatát, hasonlólt elkerülendő ítélte el a szélsőséget, nem zárva ki azt sem, hogy sor kerülhet arra „... a nép maga fog fejszét. Ez nagyon nagy szerencsétlenség... ,erre a felszólítás valószínű nem Londonból hangzik el. Minden erőnkkel azon leszünk, hogy ez ne következék be!”¹⁷ Még ekkor is bízott, hitt abban, hogy van lehetőség a békés útra „...mert a bi-zottságok és néhány tartomány egyetértenek, hogy a parasztnak a szántóföldet oda kell adni...” „... a jog a földhöz természetes, veleszületett joga a parasztnak...”¹⁸

1860 márciusa—áprilisa táján e bizakodásdban némi törés következett be. Ehhez nem kis mértékben hozzájárult az is, hogy az előkészítő bizottság elnökévé V. Ny. Panyint nevezte ki az uralkodó. (Herzen egy ideig úgy tudta, hogy a február elején meghalt J. I. Rosztovcev helyét Sz. G. Sztrogonov foglalta el, s őt üdvözölte, a nép ügyének szolgálatára szólította fel. (64. sz. 1860. március 1.) Az uralkodónak ez a választása a konzervatív irányba történő elmozdulást jelentette, amit a Kolokol a 68—69. számban (1860. április 15.) közölt „Levelek Oroszországból” sejtetett, majd a 72. számban (1860. június 1.) az „Öt év alatt” c. gyűjtemény előszavában határozottabban kifejezésre juttatott. A legfelsőbb körökhöz fűzött illúziók szertefoszlni látszottak: „Azt hittük, hogy az egyeduralom képes megvalósítani a földdel együtt történő felszabadítás hőstettét...”, most viszont már világossá vált „... a kormányzattól nincs mit várunk.”¹⁹

Mindez nem jelentette a parasztforradalom felé történő elmozdulást, csupán annyit, hogy a „felső köröktől” Herzenék figyelme ismét a „művelt nemesi kisebbség” felé fordult. Ezt bizonyítják a Kolokol 75. (1860. július 1.), 80. számában (1860. szeptember 1.) közöltek. Az utóbbi rövid hír alátámasztotta a földesurak megosztottságát, hiszen arról szólt, hogy a herszoni guberniumban egy ebéden A. V. Obolenszkij birtokos pohárköszöntőt javasolt a „... küszöbönálló reform híveire...” (közöttük A. M. Unkovszkij-ra), egy bizonyos P. A. Bulgakov elégedetlenül jegyezte meg: „Ezek után miért nem iszunk Pugacsov egészségére?”²⁰

1860 utolsó hónapjaiban a Kolokol lapjain ritkábban jelennek meg e témával kapcsolatos, lényegi kérdéseket érintő írások, majd 1861 elején — várva a kiáltványt, a törvény kihirdetését — ismét felélénkülés tapasztalható. Ogarjov a 89. számban (1861. január 1.) az évkezdetet gondolta a nyilvánossággrahozás dátumának, s bár jelezte, az alapvető változás kérdéses, de az újabb reformkorban is bizakodott. Herzennek pontos információi voltak arról, hogy az uralkodó február 15-ét jelölte meg az előkészítés befejezéséeként. Részleteket ugyan még nem ismert, de I. Turgenyevhez és fiához írt levelei bizonyítják, már közel van a várva várt esemény. „Valószínűleg tudod, hogy március 4-én hirdetik ki a földdel együtt történő felszabadítást. A föld aránya, mennyisége nem ismert. A felszabadítás, Itália felszabadulása mellett, bizonyára az utóbbi huszonöt év legfontosabb eseménye.” — olvashatjuk az 1861. február 24-i, fiának küldött levélben.²¹

A március közepe táján kézhez kapott Kiáltvánnyal (a törvényt magát még nem ismer-te) Herzen alapjaiban elégedett volt, az első reakálás pozitív és a folytatásban bizakodó: „Az első lépést megtettük!... reménykedve várjuk a másodikat... A jobbágyfelszabadít-ás csak *elkezdődött* a kihirdetéssel. Nem a pihenés, az ünneplés vár az uralkodóra — ha-nem kitartó, kemény munka; nem a pihenés, szabadság vár a népre — hanem új, bor-zasztó megpróbáltatás... II. Sándor sokat, nagyon sokat tett... Ezt sem az orosz nép, sem a történelem nem fogja elfelejteni. A száműzetés távolából üdvözljük *őt*... a *felsza-budítót*... A *felszabadítás* kimondatott... Ez nagy dolog, de nem minden — a szónak tet-té kell válnia, a szabadságnak valódivá.”²²

A nagy várakozást, a lelkesedést mutatja, hogy a Kolokol 95. számában (1861. április 1.) örömmünnepre szóló meghívást tettek közzé. A nagy ügygel szimpatizálókat invitáló szövegből érdemes felfigyelnünk arra, hogy az ünneplés a „jobbágyfelszabadítás *kezde-tének*” (kiemelés tőlem, K. F.) szól²³, ami azt jelentette, még mindig bíztak az általuk elképzelt folytatásban. (A tervezett díszebédről fiához március 21-én, I. Turgenyevhez március 28-án írt levelekből is értesülhetünk. A fiának küldött leveléből idézünk: „Ün-nepelni fogunk... az 1861. március 3-i felirat gázlámpával lesz megvilágítva. A zászlón: Emancipacia in Russia olvasható.”)

Az 1861. április 10-i ünneplés nem a tervek szerint alakult. Nem hangzott el a Herzen által korábban beígért, II. Sándort éltető pohárköszöntő, mert az összejövétel hangulatát beárnyékolta az ismert lengyel esemény. Herzen szomorúan, de egyúttal a felháborodás hangján írta: „Nem jött még el a gondtalan, örömteli ünneplés ideje, nem jött még el, hogy büszkén, nyíltan felemeljük tekintetünket...” „... Poharunkat *II. Sándorra, a pa-rasztok felszabadítójára* akartuk emelni... De kezünk lehanyatlott, a Varsóban kiontott vér nem teszi lehetővé, hogy tósztot mondjunk.”²⁴

Azt gondolom, nem csupán a lengyel ügy volt az ünneprontó. Ha a jobbágyfelszabadít-ás konkrét megvalósítását Herzenék ekkor még nem ismerték, de bizton sejtették: a pa-raszság elvárásai nem teljesülnek majd. Tudtak a kormányzat katonai előkészületeiről, melyek a parasztság várható reakciójára előzetesen történtek. Herzen már ekkor feltette a kérdéseket: „Mitől féltek? A néptől. Hol a józan ész? Ugyan hogyan, miért lázadna a nép, amikor felszabadítják?”²⁵ E vonatkozásban említést érdemel az 1861. április 5-én I. Turgenyevhez írt levél is, melyben a parasztság kirablásáról ejtett szót.

A Kolokol szerkesztői rádöbbentek tehát a keserű valóságra: a parasztokat becsapták, személyes szabadságot kaptak, de a földdel kapcsolatos intézkedések nem az ő érdekei-ket vették tekintetbe. Oroszország különböző tartományaiból parasztmegmozdulásokról kaptak hírt, melyeket kegyetlenül fojtottak el a fegyverek. Az óhajtott békés megvalósít-ás illúziói szertefoszlottak. Az ily módon végrehajtott reform elégedetlenséget, paraszt-felkeléseket váltott ki, melyekben a Csernisevszkij köré csoportosulók a várva várt, or-szágos méretű parasztforradalom körvonalait vélték kirajzolódni. A különböző forra-dalmi körök az önkényuralmat megdöntő felkelés előkészítésében, irányításában a Kolo-kolra is számítottak.

1861. július elsején Herzen a folyóiratban megjelentette a *Mi kell a népnek* című kiált-ványt. A válasz: föld és szabadság; s e szavak a parasztforradalmat előkészítő szervezet nevévé váltak. Miként alakultak az események; milyen álláspontra helyezkedett a Kolo-kol; Herzen, Ogarjov milyen elképzelést alakítottak ki az egymást feltételezeten segítő, erősítő orosz paraszti forradalom és a lengyel függetlenségi mozgalom kérdésében, mindez már túlmutat jelen írás keretein.

Jegyzetek

- 1 Herzen A. I.: Szobranijje szocsinyenyij v tridcatyj tomah. Moszkva, 1954—65. T. XII. 84 (a továbbiakban Szobr. szocs.)
- 2 Szobr. szocs. T. XIII. 153
- 3 Szobr. szocs. T. XIII. 195.
- 4 Szobr. szocs. T. XIII. 196.
- 5 Szobr. szocs. T. XIII. 196.
- 6 Szobr. szocs. T. XIII. 448.
- 7 Szobr. szocs. T. XIII. 429
- 8 Szobr. szocs. T. XIII. 433.
- 9 Kolokol. N° 14. III.
- 10 Kolokol. N° 14. II2—II4.
- 11 Szobr. szocs. T. XIII. 293.
- 12 Szobr. szocs. T. XIII. 294.
- 13 Szobr. szocs. T. XIII. 295
- 14 Szobr. szocs. T. XIII. 298
- 15 Szobr. szocs. T. XIV. 224.
- 16 Szobr. szocs. T. XIV. 239.
- 17 Szobr. szocs. T. XIV. 243.
- 18 Szobr. szocs. T. XIV. 240- -241
- 19 Szobr. szocs. T. XIV. 276.
- 20 Szobr. szocs. T. XIV. 304.
- 21 Szobr. szocs. T. XV. 324.
- 22 Szobr. szocs. T. XV. 52
- 23 Szobr. szocs. T. XV. 64
- 24 Szobr. szocs. T. XV. 65
- 25 Szobr. szocs. T. XV. 61